

Фоміна О. А.

м. Донецьк

УМОВИ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВИКЛАДАЧА ДО ПЕДАГОГІЧНОЇ ТВОРЧОСТІ

У статті проаналізовано підходи до визначення рівнів творчої педагогічної діяльності вчителя та рівнів формування готовності майбутніх викладачів до педагогічної творчості. Здійснено виділення компонентів і умов формування готовності майбутніх викладачів до педагогічної творчості.

Ключові слова: педагогічна творчість, рівні творчої педагогічної діяльності, готовність до педагогічної творчості, професійна реалізація, само реалізація педагога.

Постановка проблеми

Сучасна гуманістична парадигма вітчизняної освіти передбачає оволодіння педагогами системними знаннями щодо закономірних зв'язків людини з природою, світом та суспільством і формування свідомого й відповідального ставлення щодо особливостей становлення особистості у національному соціокультурному та освітньому просторі. Тому проблема якісної професійної підготовки майбутніх викладачів залишається актуальною в будь-якому суспільстві. У зв'язку з цим, на сучасному етапі відбувається підвищення вимог суспільства до творчого потенціалу вищих педагогічних навчальних закладів освіти; інтенсивно ведеться пошук і розробка оптимального змісту, форм і методів підготовки педагогічних кадрів, готових до професійної творчості, яка сприяє самоактуалізації і самореалізації як вчителів, так і їх вихованців. У наш час творчий підхід до виконання професійних обов'язків одночасно є і умовою, і показником інтенсивного оновлення педагогічної праці. Тому можна розділити думку Є. Жарикова, що в майбутньому здатність до творчості буде одним з найголовніших критеріїв професійної придатності вчителя [4] і вважаємо, що домінуючою метою професійної підготовки студентів в умовах вищого навчального педагогічного закладу має бути формування готовності майбутнього викладача до педагогічної творчості, яка зумовить професійний і особистісний саморозвиток педагога і всебічний розвиток творчих можливостей учнів.

Виклад основного матеріалу

Центральною ланкою розвивального навчання є створення оптимальних умов для розвитку загальних навчальних здібностей учнів і їхнього творчого потенціалу. У зв'язку з цим перед кожним викладачем стоїть завдання виявити, закріпити у студентів прагнення і потяг до творчого самовираження, а також створити всі необхідні умови для їхнього подальшого розвитку. Виховання творчої особистості учня неможливе без права викладача на власну творчість, на пошуки своєї технології, яка відповідає його особистісним якостям. Педагогічна творчість має дві сторони: творчість самого організатора навчально-виховного процесу — викладача і творчість студентів як необхідна умова удосконалення викладача і розвитку творчих можливостей учнів. Викладач як суб'єкт педагогічної творчості повинен бути сформований як індивідуальність, з творчим мисленням і здатністю до творчої діяльності [5].

На основі аналізу психолого-педагогічної літератури (праці Ю. Азарова, Ю. Бабанського, О. Бодальова, В. Загвязінського, І. Зязюна, В. Кан-Калика, Н. Кичук, Н. Кузьміної, Л. Лузіної, М. Нікандрова, М. Поташника, В. Сластьоніна, Р. Шакурова та ін.) можна сформулювати найважливіші якості викладача, що сприяють успішній творчій діяльності:

- здатність до нестандартного рішення;
- пошуково-проблемний стиль мислення;
- уміння створювати проблемні, нестандартні навчальні і виховні ситуації;
- оригінальність у всіх сферах своєї діяльності;
- творча фантазія, розвинена уява;
- специфічні особистісні якості (сміливість, готовність до ризику, винахідливість, цілеспрямованість, оптимізм, ентузіазм, настирливість, упевненість, кмітливість, інтуїтивне відчуття нового та оригінального тощо).

Активна творча діяльність викладача дає позитивний результат у тому випадку, коли буде базуватися на двох основах: розвитку творчої активності студентів у вузі й подальшій організації творчого пошуку викладача у вузі. Тому одним із завдань вузівської підготовки майбутніх викладачів є розвиток їхніх творчих здібностей, нестандартного мислення, формування вмінь та навичок здійснювати в майбутньому навчально-виховний процес на творчому рівні.

Систему професійної підготовки майбутнього викладача до педагогічної творчості В. Загвязінський пов'язує зі створенням таких організаційних умов: забезпечення теоретичного оснащення (формування наукового світогляду під час вивчення навчальних дисциплін, оволодіння сучасною педагогічною та психологічною теорією); реалізація методичного оснащення (вміння варіативно використовувати методи, прийоми, форми навчання й виховання залежно від конкретних ситуацій, оволодіння технікою і технологією розв'язання педагогічних завдань); спонукання до творчого розв'язання педагогічних завдань, в основі якого лежить віра у можливість учнів, позитивне відношення до педагогічної діяльності, незадоволеність вже досягнутим, потреба у самовдосконаленні та інше; сприяння розвитку здібностей, необхідних для творчої діяльності: пізнавальної активності, самостійності, вміння визначити альтернативу очевидному, аналіз та оцінка різноманітних варіантів, прогнозування перебігу педагогічного процесу та можливостей розвитку учнів, висунення гіпотез.

У систему професійної підготовки до педагогічної творчості О. Пехота пропонує включити використання концепції професійної індивідуальності майбутнього викладача. Дослідник зазначає, що індивідуалізація підготовки фахівця є важливою умовою розвитку творчої особистості, а формування готовності до самовдосконалення та розвиток особистісних якостей є генеральним напрямом реформування педагогічної освіти [9]. На підставі аналізу педагогічної літератури, можна зробити висновок, що готовність вчителя до педагогічної творчості знаходиться у прямій залежності від рівня сформованості його індивідуальності. Так, у видатного педагога-класика Й. Песталоцці ми знаходимо думку, що підготовка справжніх вчителів передбачає наявність захоплених цією метою людей, які самі вже стали тим, що вони повинні зробити з тих, кого навчають [12]. На підставі цього твердження вважаємо, що кожний викладач, кожний майбутній викладач має стати сам творчою

особистістю для того, щоб формувати творчу особистість у своїх вихованців. Тому творча індивідуальність студента і викладача педагогічних навчальних закладів має бути соціальною цінністю, а здійснення професійної підготовки повинно відбуватися на основі індивідуальних планів, щоб не було місця нехтуванню потенційними творчими можливостями, пізнавальною діяльністю, які відіграють значну роль у формуванні творчої особистості майбутнього педагога [10].

Вміння педагога здійснювати індивідуально-творчий підхід у своїй професійній діяльності важко переоцінити. Тому що саме цей підхід передбачає самоактуалізацію та самореалізацію суб'єктів навчально-виховного процесу. Н. Кузьміна вважає, що глибоке знання викладачем особливостей та потенційних можливостей студентів, вміння використовувати та розвивати свої власні потенційні можливості в процесі спілкування з ними підвищують інтерес студентів до навчання, викликають бажання творчо опанувати нові знання, вивчати навколишній світ, себе та інших людей в світі [7].

В. Загвязинський вважає, що практична реалізація процесу формування готовності майбутнього викладача до педагогічної творчості можлива лише тоді, коли вищі педагогічні заклади будуть формувати у студентів настанову до педагогічної праці як творчої діяльності, розвивати готовність до постановки та розв'язання завдань творчого характеру в навчально-виховній роботі.

На підставі аналізу психолого-педагогічної літератури, можна виявити, що при виділенні рівнів педагогічної творчості дослідницькі підходи можна поділити на дві групи: перша визначає рівні творчої професійної діяльності досвідчених педагогів (Ю. Бабанський, В. Загвязинський), а друга — рівні прояву педагогічної творчості всіх вчителів, які прагнуть до творчості (В. Кан-Калик, Н. Кузьміна, С. Сисосва, І. Раченко).

Ю. Бабанським виділено три рівні прояву педагогічної творчості вчителя: професійна майстерність, новаторський і дослідницький рівні. Автор зазначає, що у творчо працюючих вчителів всі три рівні взаємопов'язані і фактично поєднані, але домінування того чи іншого аспекту зумовлює рівень прояву педагогічної творчості викладача. Так, учитель-майстер характеризується вільним володінням професійною технологією, творчим підходом до справи і досягає високих результатів у навчанні та вихованні. Вчитель-новатор має якості майстра, але, крім того, вносить у роботу нові форми, методи і засоби, що підвищують ефективність навчально-виховного процесу. Такому вчителю властиві оригінальність стилю діяльності, раціоналізаторство, прогресивні новації. Вчителя-дослідника характеризують не лише майстерність і новаторський підхід до справи, але й цілеспрямована науково-дослідницька діяльність, створення нових систем побудови навчально-виховного процесу [2].

В. Кан-Калик вводить такі рівні діяльності педагога щодо його вміння керувати засвоєнням знань через взаємодію з учнівським колективом: 1 — рівень елементарної взаємодії з класом, коли вчитель діє за методичними порадами, шаблоном, копіює досвід інших вчителів, без його творчої переробки; 2 — рівень оптимізації діяльності учнів на уроці, починаючи з його планування; 3 — евристичний рівень, коли вчитель вміє використовувати творчі можливості живого спілкування з учнями;

4 — рівень повної самостійності в діяльності вчителя щодо творчої організації навчально-виховного процесу [6].

С. Сисоєва вводить чотири рівні творчої педагогічної діяльності викладача: 1 — репродуктивний рівень характеризується тим, що вчитель, працюючи на основі вироблених до нього методик, рекомендацій, досвіду вибирає ті, які найбільше відповідають конкретним умовам його праці та індивідуально-психологічним особливостям учнів; 2 — раціоналізаторський рівень характеризується тим, що вчитель на основі аналізу свого досвіду, конкретних умов своєї педагогічної діяльності вносить корективи у свою роботу, вдосконалює, модернізує деякі елементи існуючих рекомендацій, методик, досвіду відповідно до нових завдань, які виникають у конкретних умовах; 3 — конструкторський рівень характеризує діяльність вчителя тоді, коли на основі власного досвіду, самоаналізу своєї діяльності й знань психолого-педагогічних особливостей кожного учня та учнівського колективу в цілому, вчитель, використовуючи існуючі методики, рекомендації, передовий досвід, конструює власні варіанти вирішення педагогічних проблем, прагнучи до найбільш оптимального їх розв'язання; 4 — новаторський рівень характеризується тим, що вчитель підходить до вирішення педагогічних проблем на принципово нових засадах, які відрізняються новизною, оригінальністю та високою результативністю [11].

Аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми дослідження довів, що існують різні класифікації рівнів прояву творчої професійної діяльності педагога та готовності вчителя до педагогічної творчості. Проблема формування готовності майбутнього вчителя до творчої професійної діяльності потребує встановлення якісно-кількісних характеристик (критеріїв та рівнів) такої готовності.

Отже, А. Линенко визначає такі критерії оцінки ступеня розвитку готовності до педагогічної діяльності: характер і стійкість емоційного ставлення до діяльності; швидкість і точність адаптації поведінки у змінюваних умовах діяльності; доцільність педагогічних дій; достатній рівень сформованості педагогічних здібностей [8]. Як бачимо, всі ці критерії тісно пов'язані із особистісними якостями та властивостями майбутнього вчителя і зумовлюються рівнем розвитку пізнавальних процесів та мотиваційної сфери особистості.

Н. Бружукова здійснює визначення рівня творчої професійної діяльності студентів вищих навчальних педагогічних закладів на підставі аналізу і порівняння проявів: дієвої активності мотивів самовдосконалення, ступеня сформованості педагогічного ідеалу під час навчальної та практичної діяльності, рівня самооцінки власних творчих здібностей (на основі адекватної самокритики), систематичності роботи щодо самовдосконалення власної педагогічної творчості, характеру педагогічного керівництва (наскільки студент самостійно вміє організовувати творчу навчально-виховну діяльність під час проходження різноманітних видів педагогічної практики) визначає п'ять рівнів сформованості готовності до педагогічної творчості (залежно від оцінки означених проявів) [3].

В. Загвязинський, спираючись на праці В. Сластьоніна та Л. Спіріна, зазначає, що формування готовності майбутнього вчителя до педагогічної творчості досягається шляхом просування студента через проміжні етапи на більш високі рівні, і виділяє чотири рівні: 1 — інтуїтивний, на якому студент оволодіває певною сукупністю «передпедагогічних» вмінь (вміння вислухати співрозмовника та висловити

свої думки, виявляти терпіння та витримку та ін.), але часто ще не бачить педагогічного сенсу певних ситуацій, діє за інтуїцією, не вміючи пояснити та обґрунтувати свої дії; 2 — репродуктивний рівень, коли студент не виходить за межі відомих йому правил та інструкцій, надає перевагу роботі за підказкою та перевіреним зразкам та стандартам; 3 — репродуктивно-творчий рівень сформованої системи науково-педагогічних знань, умінь та навичок, які допомагають в цілому успішно здійснювати викладання, приймати правильні рішення не лише в типових, а й в дещо змінених умовах. Однак, в безперервно змінних педагогічних ситуаціях студент ще не вміє приймати оригінальних рішень, і в нього недостатньо розвинена здатність до прогнозування та передбачення результатів своєї діяльності; 4 — творчий рівень, що досить яскраво виявляє педагогічну спрямованість особистості, прагнення до пошуків та раціоналізації, добре розвинуті узагальнюючі професійні вміння, в тому числі аналітичні, прогностичні, конструктивні. Засоби розв'язання педагогічних завдань найчастіше є оригінальними, можна визначити пошук найкращих, а інколи й нових методик, засобів та прийомів педагогічної діяльності [5].

М. Гамезо зазначає, що головним показником творчої особистості, її найсуттєвішою ознакою вважається наявність творчих здібностей, які розглядаються як індивідуально-психологічні здібності людини, що відповідають вимогам творчої діяльності і є умовою для її успішного виконання. Дослідник вважає, що творчі здібності не існують як специфічні утворення, а є похідними від психофізичних якостей особистості та пов'язані із спеціальними здібностями щодо певних творчих видів діяльності. Вони виявляються у створенні нових, оригінальних продуктів та пошуку нових засобів діяльності особистості. М. Гамезо стверджує, що рівень розвитку творчих здібностей, залежить від якості наявних знань, умінь та навичок та ступеня їх об'єднання в єдине ціле; від природних задатків людини та якості вроджених нервових механізмів елементарної психічної діяльності; від більшого чи меншого «тренування» самих мозкових структур, які беруть участь в здійсненні пізнавальних та психофізіологічних процесів [11].

Ш. Амонашвілі зазначав, що кожна людина — це неповторна індивідуальність, яка характеризується своїм унікальним набором (особистісних) якостей, який і буде визначати рівень її творчих досягнень і можливостей [1]. Тому в процесі формування готовності майбутнього викладача до педагогічної творчості найбільшу увагу необхідно приділяти яскравим і значущим якостям та індивідуальним особливостям, які мають першочергове значення для розвитку творчої особистості майбутнього педагога та актуалізації і прояву його потенційних можливостей у навчально-виховному процесі.

З вищенаведеного ми бачимо, що розкриття творчого потенціалу та виявлення потенційних можливостей людини має надзвичайне значення для визначення нею свого місця в світі. Отже, якщо в процесі підготовки спеціалістів у педагогічному навчальному закладі у майбутніх викладачів сформується адекватна «Я-концепція» та самооцінка, здатність до емпатії і потреба у цілеспрямованому і систематичному творчому самовдосконаленні на основі усвідомлення значення творчого потенціалу в житті людини, ролі творчого педагогічного процесу у формуванні творчої особистості учня та розвитку його потенційних можливостей, можна буде говорити про високий рівень формування готовності до творчої діяльності.

У сучасних умовах існує гостра потреба суспільства у тому, щоб його члени навчилися адаптуватися до швидких соціально-економічних змін, отже, формування у людини творчого відношення до навколишнього світу і його пізнання, а разом з тим і пізнання себе в світі є дуже актуальним. Таким чином, одним із завдань професійної підготовки майбутнього вчителя є оволодіння вмінням допомагати своїм вихованцям відкривати власний творчий потенціал, який стане в майбутньому джерелом саморозвитку, самовиховання, самовдосконалення.

Висновки

На підставі аналізу психолого-педагогічної літератури зроблено висновок, що дослідженню проблеми підготовки викладачів до творчої педагогічної діяльності приділяється належна увага. Разом з тим, поняття «педагогічна творчість» трактується неоднозначно, що істотно позначилося на вирішенні проблеми форм готовності майбутніх вчителів до неї. Педагогічна творчість розглядається з точки зору оптимізації навчально-виховного процесу (Ю. Бабанський, В. Кан-Калик, М. Поташник, Л. Рувинський), як цілісний процес професійної реалізації і самореалізації педагога (С. Сисоєва), як інтегративна якість особистості (З. Левчук, Л. Лузіна), як критерій якісного становлення особистості вчителя (Н. Кичук).

З теоретичного аналізу психолого-педагогічної літератури можна зробити висновок, що готовність майбутнього вчителя до педагогічної творчості — це його потенційна здатність до здійснення творчої педагогічної діяльності, яка формується в процесі спеціально організованої професійної підготовки і зумовлена рівнем розвитку професійних і особистісних якостей майбутнього вчителя, що сприяють успішній творчій педагогічній діяльності. Формування готовності майбутнього вчителя до педагогічної творчості розглядається як процес створення у навчально-виховному процесі навчального закладу таких психолого-педагогічних умов, які сприяють активному засвоєнню теоретичних знань і практичних умінь з основ педагогічної творчості в процесі особистісно орієнтованої розвивальної взаємодії в системі «викладач-студент», розвитку творчих особистісних якостей майбутнього викладача.

Формування готовності майбутнього викладача до педагогічної творчості можна розглядати як об'єктивний творчий процес, що ґрунтується на таких закономірностях: зумовленість потребами соціально-економічного і культурного розвитку суспільства, пріоритетними завданнями реформування освіти в Україні; органічне входження в систему професійної підготовки майбутнього вчителя; відповідність змісту, форм і методів формування готовності майбутнього викладача до педагогічної творчості сучасному рівню розвитку психолого-педагогічної науки і практики; взаємозумовленість специфіки та закономірностей творчого процесу і особливостей формування творчої індивідуальності майбутнього викладача.

У статті проаналізовано підходи до визначення рівнів творчої педагогічної діяльності викладачів (В. Кан-Калика, М. Поташника, І. Раченка, С. Сисоєвої та інших) та рівнів формування готовності майбутніх викладачів до педагогічної творчості (В. Загвязинського, Н. Бружукова, З. Левчук та інших). Здійснено виділення компонентів і умов формування готовності майбутніх викладачів до педагогічної творчості (В. Загвязинський, А. Линенко, А. Маркова, О. Пехота).

ЛІТЕРАТУРА

1. Амонашвили Ш. А. Психологические основы педагогики сотрудничества: книга для учителя / Ш. А. Амонашвили. — К., 1991. — 11 с.
2. Бабанский Ю. К. Избранные педагогические труды / Ю. К. Бабанский. — М. : Педагогика, 1989. — С. 367–378.
3. Бружукова Н. М. Система подготовки будущих учителей начальных классов к педагогическому творчеству / Н. М. Бружукова. — Грозный, 1993. — 185 с.
4. Жариков Е. С. Для тебя и о тебе / Е. С. Жариков, Е. Л. Крушельницкий. — М. : Просвещение, 1991. — 219 с.
5. Загвязинский В. И. Педагогическое творчество учителя / В. И. Загвязинский. — М. : Педагогика, 1987. — 159 с.
6. Кан-Калик В. А. Педагогическое творчество / В. А. Кан-Калик, Н. Д. Никандров. — М. : Педагогика, 1990. — 144 с.
7. Кузьмина Н. В. Методы исследования педагогической деятельности / Н. В. Кузьмина. — Л., 1970.
8. Линенко А. Ф. Готовність майбутнього вчителя до педагогічної діяльності / А. Ф. Линенко // Педагогіка і психологія. — 1995. — № 1.— С. 125–132.
9. Пехота О. М. Індивідуалізація професійної підготовки вчителя: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. / О. М. Пехота. — К., 1997. — 52 с.
10. Пехота О. М. Професійна індивідуальність майбутнього вчителя. / О. М. Пехота // Педагогіка і психологія. — 1996. — № 4. — С. 106–113.
11. Сисоєва С. О. Педагогічна творчість: моногр. / С. О. Сисоєва. — Х. ; К. : Каравела, 1998. — 150 с.
12. Слово про вчителя / упоряд. О. Г. Губко. — К. : Рад. школа, 1985. — 254 с.
13. Шубинский В. С. Педагогика творчества учащихся / В. С. Шубинский. — М. : Знание, 1988. — С. 42–60.

Фомина Е. А.

УСЛОВИЯ ФОРМИРОВАНИЯ ГОТОВНОСТИ БУДУЩИХ ПРЕПОДАВАТЕЛЕЙ К ПЕДАГОГИЧЕСКОМУ ТВОРЧЕСТВУ

В статье проанализированы подходы к определению уровней творческой педагогической деятельности учителя и уровней формирования готовности будущих преподавателей к педагогическому творчеству. Осуществлено выделение компонентов и условий формирования готовности будущих преподавателей к педагогическому творчеству.

Ключевые слова: педагогическое творчество, уровни творческой педагогической деятельности, готовность к педагогическому творчеству, профессиональная реализация, самореализация педагога.

Fomina O.

CONDITIONS FOR THE FORMATION OF READINESS OF FUTURE TEACHERS FOR PEDAGOGICAL CREATIVITY

In the article, going is analysed near determination of levels of creative pedagogical activity of teacher and levels of forming of readiness of future teachers to pedagogical creation. The selection of components and terms of forming of readiness of future teachers is carried out to pedagogical creation.

Key words: pedagogical creation, levels of creative pedagogical activity, readiness to pedagogical creation, professional realization, self-realization of teacher.